

Da la plima a la mieur dal computer: istorgia culturala dal biro 1850–2000 (part 1)

■ Plima, sablun fin e ballabaina da stizzar? Da blers utensils ch'eran pli baud da muntada centrala entaifer la lavur da biro han ins oz tut il pli in'idea vaga. E co sa laschavan administrar texts, glistas e cifras senza il computer? Talas dumondas, ma er la transfurmaziun dal mobigliar e da la concepziun dals biros vegnan tractadas qua a l'exempel da l'administraziun federala. Co pudain nus ans imaginar ils emprims locals da lavur da l'administraziun federala? Ils biros han palantschieus da lain e palantschieus sura da gip, las paraids en tavlegiadas – cun tavlegiadas basas u autas. La paraid tranter las tavlegiadas ed il palantschieu sura è surtratga d'ina tapeta. La glisch al plaz da lavur è en emprima lingia glisch dal di che vegn en da la fanestra. La glisch dal di vegn sustegnida da lampas da gas.

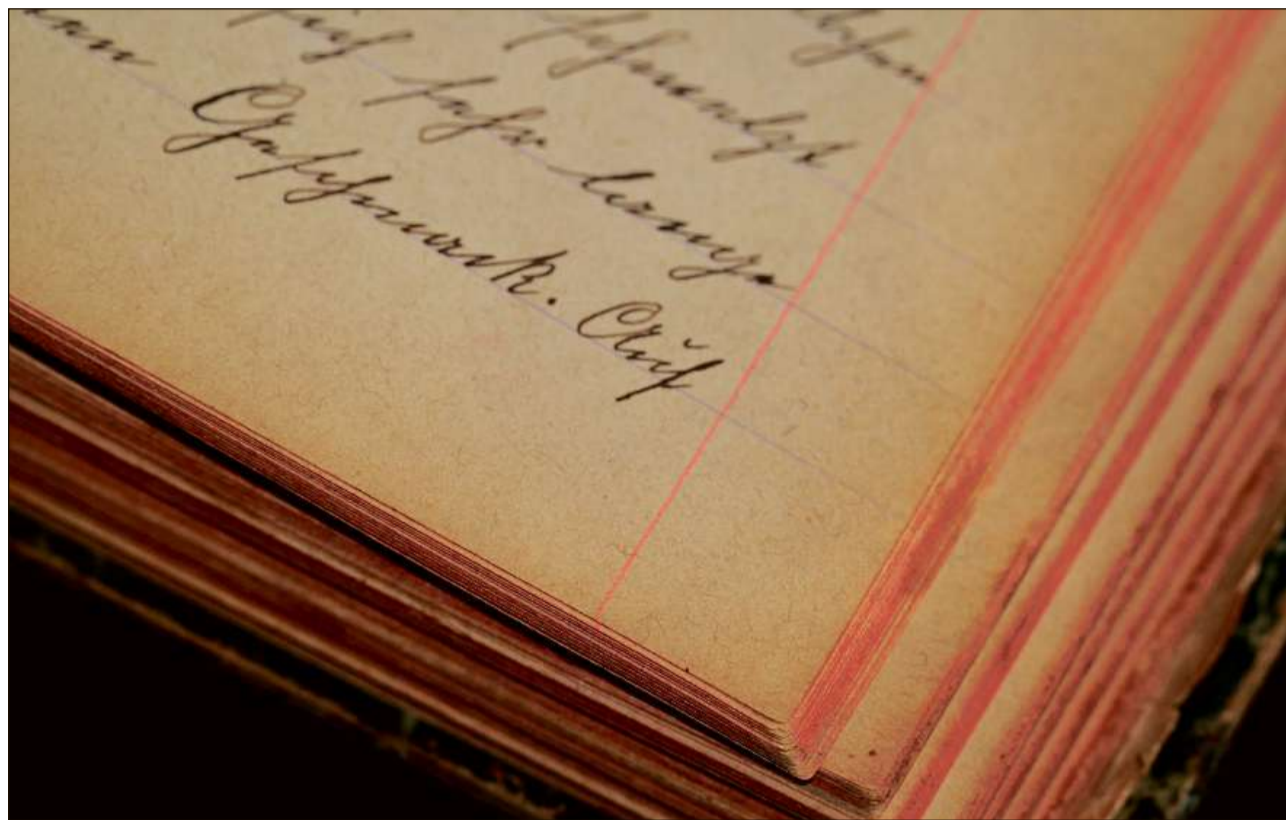
Tge lavur fan ins? Tge signifitgescha «administrar»? E co è sa midà quest «administrar» ils ultims 150 onns? Administar signifitgescha oravant tut scriver. E scrit vegni sesend davos in pult. Ins po pia pretender ch'il pult e la sutga represchentian atgnamain l'unitad centrala da l'administraziun, pli baud ed oz. Da questa unitad resulta il raster da construcziun per l'emprim edifiziu – la Chasa federala ost –, ed anc oz determinescha l'unitad il raster da construcziun dals

novs edifizis da l'administraziun ad Ittigen u sin la Piazza Guisan a Berna. Bler sa mida; la plima vegn remplazzada – oz utilischeschan tuts la mieur dal computer.

Ils plazs da lavur da l'administraziun federala

Suenter la fundaziun da la Confederaziun l'atun 1848 metta la citad da Berna a disposiziun ils emprims plazs da lavur probablmain gia endrizzads per la Confederaziun. I sa tracta da locals da lavur per ils emprims set cussegliers federals e l'emprim chancelier federal sco er plazs da lavur per il stab da l'administraziun ch'è al cumenzament anc pulit pitschen. Ils emprims locals da lavur che vegnan erigids aposta per l'administraziun federala vegnan construids cun la chasa dal Cussegl federal, oz la Chasa federala vest, nua ch'i vegn lavurà dapi il 1857. La citad da Berna construescha la chasa ed il Cussegl federal surpiglia tenor il protocol da collaudaziun il mobigliar. Davart l'endrizzament da questa chasa dal Cussegl federal cun sias salas per il Cussegl naziunal ed il Cussegl dals chantuns sco er da las stanzas per il Cussegl federal e la finala las stanzas per ils singuls schefs dals departaments e lur administraziun savain nus mo pauc. 84 emploiads d'administraziun cumenzan a lavurar en la chasa –

Fin ils onns 1880/90 è la lavur da biro stada segnada da la penna da scriver.

FOTO: PD

betg tuts n'han in plaz da lavur stabel en in biro. I dat er in pedel ed in stgaudader. D'in plan d'occupaziun da questa chasa deriva la supposiziun ch'i deva, auter che per ils schefs dals departaments, strusch biros singuls. Chanzlists, secretaris, translatur e salters partan ils locals. Lavur da scriver fan tuts. Ils schefs dals departaments sesan davos il pult, ils chanzlists e secretaris scrivon probablmain en pe. La chasa porscha in tschert confort: in stgaudament a vapur da la firma Sulzer stgauda las salas dals cussegls sin 14 fin 15 reaumur, pia 17,5 fin 18,5 grads celsius. En il protocol da collaudaziun vegnan plinavant menziunads ovg chamins da marmel (cheminés) ed in dumber da pignas betg numnà. Durant il mezz onn d'enviern ston ils emploiads prender cun els in stganatsch per minga mez di da lavur per stgaudar lur plazs da lavur. Questa obligaziun remplazz'ins pli tard cun ina contribuziun finanziaria als custs da stgaudar e finalmain abolesch'ins ella dal tuttafatg. Lampas da gas penderlantas sustegnan la glisch dal di. En il protocol numnà vegnan menziunadas 52 lampas cun 164 «becs» (spinas da gas). Per illuminar las salas, ils corridors ed ils biros cun lampas da gas han ins construi d'asparas en il quartier da Marzili in agen implant da gas.

Edifizis sco or d'in cul

Suenter la revisiun da la costituziun l'on 1874 è l'administraziun federala bler memia pitschna. Cun la revisiun han ins numnadain surdà a la Confederaziun dapli cumpetenzas ed uschia era dapli lavur. Ins è sfurzà da cumprà adina dapli edifizis u chasas e da prender a fit

abitaziuns gia existentas. Insaquants dals edifizis da l'administraziun dad oz per lung da la Bundesgasse e da la Gurtengasse è lezza giada passads en possess da la Confederaziun. Per survegnir sut controlla l'activitad da construcziun e l'activitad administrativa creescha il Cussegl federal il 1888 la Direcziun per construcziuns da la Confederaziun che vegn renunada l'on 1979 Uffizi da construcziuns federalas e che sa numna oz Uffizi federal per edifizis e logistica. Las incumbensas da l'uffizi èn oz sco pli baud da metter a disposiziun tant ils edifizis sco er il mobigliar e l'equipament per la lavur d'administraziun.

El n'è betg mo responsabel per l'administraziun federala sco tala, mabain er per l'administraziun da duana, ils edifizis betg militars da l'armada, ils edifizis da la Scola politecnica federala, ils edifizis da la posta e dapi il 1906 era per ils edifizis da las Viafiers federalas svizras. La Direcziun per construcziuns da la Confederaziun publitgescha numerusas concorrenzas d'architectura per edifizis federali ed edifizis da posta e na surdat als victurs betg mo l'incumbensa da construcziun, mabain era tut quai ch'ha da far cun l'equipament dals biros, inclusiv il mobigliar, maschinas da biro, tarpuns, sumbrivals e l'ornament artistic. Paraids, mirs exteriurs e l'interiur vegnan creads il medem mument, uschia che tut para sco or d'in cul. I dat vairas ovras d'art cumplettas. Exempels èn il parlament (1896–1902), la Biblioteca naziunala svizra (1929–1931) e la Direcziun generala da duana (1947–1951) – tuts a Berna – ed il Tribunal federal svizzer a Losanna (1922–1927).

Acquisiziuns e venditas tar l'administraziun da material

A partir dal 1898 vegn numnà en l'annuari federal in administratur dal material en la Chanzlia federala che s'occupescha da l'acquisiziun e da l'administraziun dad ulteriurs equipments da biro. L'on 1926 vegn menziunada l'emprima giada la Centrala federala per stampats e material ch'exista fin il 1999 sco post da stab da la Chanzlia federala. Cun la reorganizaziun da l'Uffizi da construcziuns federalas integresch'ins la Centrala federala per stampats e material l'on 1999 sco sector logistic en l'Uffizi federal per edifizis e logistica. L'equipament da biro vegn anc adina acquistà per tut ils edifizis da l'administraziun civils da la Confederaziun sur questa centrala logistica.

Deplorablmain n'èn ils plazs da lavur da la Confederaziun betg documentads bain. Els n'èn strusch vegnids fotografads, pir dal 20avel tschientaner han ins fotografias. Grazia ad actas en l'Archiv federal, principalmain davart situaziuns insupportablas sco la mancanza da plaz, pon ins s'imaginar oz almain in pau co ch'ins lavurava da lez temp. Dals onns 1934 fin 1974 èn avant maun cudeschs d'acquisiziun. En quels èn nudadas minuziusamain tut las cumpras. Medemamain datti cudeschs dals onns 1933 fin 1946 davart la vendita da mobigliar.

Sistems dad uras e la registraziun dal temp da lavur

A partir dal 1890 èn ils blers biros equipads cun in'ura electromecanica. Las emprimas uras da l'administraziun sviluppescha Matthäus Hipp (1813–1893). L'ura principala stat a l'entrada da la chasa dal Cussegl federal (oz Chasa federala vest). Tut tschellas uras che pendan vi da las paraids dals biros èn colliadas cun ella. Sistems dad uras cun in'ura principala ed uras secundaras hai dà fin il temp dal computer en la gronda part dals edifizis da l'administraziun. Il 20avel tschientaner vegn introducida l'ura da controlla per registrar il temp da lavur en l'administraziun federala. Oz ha il sistem cun badge remplazzà ella.

Pauc plaz per glistas senza fin

En vista a l'emprim edifiziu che la Confederaziun erigia sezza, la Chasa federala ost, fa il Cussegl federal il 1874 ina retschertga en tut ils departaments e dumonda suenter las relaziuns da spazi.

Extracts da questa retschertga èn fitg infurmativs e descrivan il mund da lavur en la chasa dal Cussegl federal. Per exempel vegni ditg:

«Sut ils palantschieus sura han ins stui metter si curunas per pudair deponer ils

quints e las actas da quints che stuevan adina esser a disposiziun. En consequenza èsi stà necessari da piazzar en las stanzas stgalas che impedivan ed engrevgiavan la lavur. L'emprima incunvegientscha che impedescha l'andament da las fatschentas è la mancanza da spazi resp. da paraids per metter si curunas, stgaffas e caums che pussibilitassan da tegnair dapart las actas ed il material e facilitassan uschia ordvart la circulaziun. La segunda incunvegientscha pertutga il spazi insufficient per avunda maisas da lavur. Per ina gronda part da las fatschentas duvain nus formulars pli grondas e per scriver quints e glistas stuain nus avair a disposiziun documents voluminus. En pli promovessan maisas pli grondas per archivar ed ordinar ils numerus documents la lavur. Sco terz stuain nus cumparegliar u collaziunar permanentamain il mandat postal cun il biro ed il quint general e.u.v. per scriver e controllar ils quints mensils e las bilantschas correspudentas. Quai occupa il medem mument 2–4 funcziunaris e l'ulteriur persunal vegn consequentamain disturbà.»

En l'administraziun federala vegn scrit bler: glistas e documents senza fin che ston vegnir sortids. Controllar renda necessari curunas, fa canera – vuschs che cumpareglian glistas –, pretenda products spezials sco per exempel buls, dovra temp, ruaus e concentraziun, per exempel per quintar.

Palpieri, scrivers, mobiglias en format da DIN

Las artgas da palpieri che vegnan duvradas per scriver èn d'in format pli grond che quellas dad oz. Quai chaschuna difficultads a l'Archiv federal che magazinescha tut las actas da l'administraziun federala. Las grondas artgas da palpieri ston vegnir deponidas en stgatlats spezialas. La normaziun dal palpieri deriva da l'on 1922 da la Germania (Institut tudestg per la normaziun DIN: formats dad A1 fin A7). Fin che las grondezzas da norma pon sa far valair dovri in temp ed era suenter l'on 1922 han per exempel ils cudeschs da controlla anc ditg in format memia grond – probablmain avev'ins cumprà in grond dumber d'exemplars. La norma da DIN influenzescha il mund dal biro a moda persistenta: tut ils accessoris, ils perforaders, dentant era las maschinas da scriver e pli tard las maschinas da copiar vegnan concepids tenor questa norma. Era l'ordinatur federal che vegn produci dapi il 1908, patentà il 1989 da la firma Biella da Bienna, ha surpiglià il format DIN ed influenzescha danovamain il mobigliar da biro: l'autezza e la profunditad da las curunas sa drizza anc oz tenor las mesiras da l'ordinatur federal.

Ins scriva cun ina plima, sablun fin e pli tard ina ballabaina da stizzar sin in suttamaun da tgirom u palpieri da tolcas. Pli tard vegn tiers in cuntè per sgriflar ora la tinta. Mintgatant ha il pult ina garnitura per utensils da scriver e documents. Brevs dictadas, rapports e decisiuns vegnan stenografads. Archivalias da l'Archiv federal mussan ch'ins salva savens duas versiuns dal medem document, numnadain ina en stenografia ed ina copia bella.

La preschentaziun:

Monica Bilfinger. Da la plima a la mieur dal computer. Il plaz da lavur en transfurmaziun. En: Uffizi federal per edifizis e logistica (ed.). Construcziuns federalas. L'architectura da la Svizra uffiziala. Turig 2016, p. 433–449.

Dapli infurmativs:

chatta.ch/?hiid=4266
www.chattà.ch

Il tipic uffizi d'antruras.

FOTO: RUTH RUDOLPH / PIXELIO